

У ГЛИБ ВІКІВ

УДК 94(477) + 929.5

**Ярослав Пилипчук,
Олексій Бабенко**

●

ЧЕРНІГОВО-СІВЕРСЬКА ЗЕМЛЯ ТА ТАТАРИ (ЛИТОВСЬКИЙ ПЕРІОД)

Студія присвячена взаємовідносинам Чернігово-Сіверської землі в епоху литовського панування. Новизною даного дослідження є цілісна реконструкція взаємовідносин князів цього регіону з татарами в XIV-XVI ст. Чернігово-Сіверська земля в XIV ст. епізодично піддавалася набігам невеликих загонів татар. Схожою була ситуація і в першій половині XV ст. Допомога Михайлу Сигизмундовичу з боку Саїд-Ахмеда привела до захоплення кількох сіверських міст. Масштаби та інтенсивність набігів татар на Верховські князівства збільшилися під час воєн між Великим князівством Литовським і Великим князівством Московським у другій половині XV – початку XVI ст. Це було обумовлено тим, що Ахмед, не отримавши підтримки від Казимира Ягеллончика, спустошив Верховські князівства. Шейх-Ахмед же розглядав Чернігово-Сіверську землю як територію бойових дій. Він відвоював у московитів ряд зайнятих ними територій і був налаштований з'єднатися на території Чернігово-Сіверської землі з литовцями. Люди Шейх-Ахмеда напали і на литовські землі, що і було приводом до ув'язнення в темниці Шейх-Ахмеда Дмитром Путятичем. Чернігово-Сіверська земля також стирималася як ворожа під час кримсько-литовського союзу 1512-1514 рр. проти московитів.

Ключові слова: татари, Чернігово-Сіверська земля, Велике князівство Литовське, Велике князівство Московське, Верховські князівства, набіги, кримські татари.

Одним із цікавих аспектів історії Східної Європи є історія Чернігово-Сіверського князівства. Проте й тут є свої білі плями. Це в першу чергу стосується відносин цієї землі з татарами. І якщо по відношенню до подій XIII ст. є студії, присвячені взаємовідносинам ординців з Михайлом Чернігівським та питанню з Ахматовими слободами, то, що стосується литовського періоду, на вищезгадану тему майже нема досліджень¹. Приємним винятком у цьому плані є стаття Романа Беспалова щодо війни Верховських князівств проти татар Худайдата у 1424 р.², а також праця О. Русині, присвячена Яголтаєвій Тьмі³. Питання ж про власне Чернігово-сіверські землі тривалий час висвітлювалося схематично внаслідок фрагментарності свідчень джерел. У цій статті ми ставимо перед собою мету дослідити до того маловідомі аспекти історії ВКЛ та Чернігово-Сіверської землі у XIV-XVI ст.

Свідчення джерел з цього питання фрагментарні та контроверсійні. У Никоновському літописі під 1356 р. вказано, що восени Ольгерд Гедимінович воював поблизу Брянська та Смоленська. Син князя Василя Смоленського потрапив у полон. Литовці

© Пилипчук Ярослав Валентинович – кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник відділу Євразійського степу Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України.

© Бабенко Олексій Анатолійович – незалежний дослідник, русист (Ростов-на-Дону).

ж у 1356 р. зробили спробу заволодіти Брянськом. Указано, що Василь отримав ярлик на Брянське князівство і, повернувшись із Золотої Орди, недовго княжив. Повідомлялося, що після смерті князя якісь «лихие» (погані) люди призвели до смуту в князівстві, і після цього Брянським князівством стали володіти литовці. У тексті Рогозького літописця під 6864 (1356) р. повідомлялося, що «тое же осени воеваль Олгерд Брянескъ и Смоленескъ», у полон потрапив смоленський княжич Увар, а дещо раніше, влітку того ж року у Ржеві був посажений литовський намісник, князь Іван Сижський. Під 1357 р. вказано про прихід князя Василя Смоленського на княжіння в Брянськ і, загалом повідомляючи ту саму інформацію, що й укладач Никоновського літопису, рогозький літописець уточняє час правління князя Василя в Брянську — усього вісім тижнів. Відзначено, що через якийсь час після «великой замятни и опустения града» Брянськом почав володіти Ольгерд. Цікаво, що згадані вище події навколо Брянська тісно пов'язані з Смоленським князівством. За гіпотезою Антона Горського, Брянськ наприкінці XIII століття був переданий Токтою смоленській династії. Правда, варто зазначити, що існує й альтернативна точка зору Дмитра Александрова про те, що до середини XIV століття в Брянську продовжували княжити представники місцевої династії чернігівських Ольговичів⁴.

Під 1358 р. в Рогозькому літописці вказано на повалення в Ржеві влади литовського ставленика. У 1359 р. литовці воювали проти Смоленська, Ольгерд захопив Мстиславль, а Андрій Ольгердович здобув Ржев у тому ж році. Проте літописне свідчення про призначення брянського єпископа Парфенія дозволяє стверджувати, що ще у 1363 р. Брянськ не входив до складу Великого князівства Литовського, хоча, можливо, вже й знаходився в залежності від Ольгерда: «Того же лета митрополить Алексеи приехалъ изъ Литвы да поставил Парфенія владыкою въ Брянескъ». За свідченнями того ж Рогозького літописця у 1363 р. Ольгерд воював у Сіверській землі, здобув Коршев та переміг татар у битві під Синіми водами. Ймовірно, власне тоді влада великого князя литовського над Брянськом серйозно зміцнилась. У 1370 році великий князь московський Дмитро Іванович «посылялъ воевать Брянска»⁵, при цьому московському війську вдалося відвоювати частину ржевсько-фомінських та верховських земель, хоча головна мета походу досягнута не була⁶.

Власне на це скаржитья Ольгерд у своєму листі константинопольському патріарху Філофею, проте в переліку втрачених територій Брянськ відсутній. Це вказує на те, що столицю князівства великому князю литовському вдалось утримати під своєю владою. Посаджений у Брянську «из руки» Ольгерда чернігівський Ольгович Роман Михайлович близько 1370 р. перейшов на бік Москви. На його місце був поставлений Дмитро Ольгердович. У 1375 р. серед учасників походу на Твер князь Роман Михайлович названий «Брянским», що, можливо, мало на меті позначити його суверенітет над деякими колишніми брянськими волостями (Любутськом та Мценськом), де він здійснював надчеканку ординських монет та їх руських наслідувань чернігівською тамгою-тризубцем. Наявність брянського анклав у верхній течії Оки (Любутськ) припускав і Віктор Темушев⁷.

У зв'язку з цими подіями навколо Брянська здається дивовижною пасивність татар у 1356-1357 рр. Як сюзерени вони мали б захищати своїх васалів. Цього не відображено в літописах. Час для походу проти Брянська литовцями був підібраний удаю. Зайнятий підготовкою походу у володіння Чобанідів в Азербайджані Джанібек не міг надати дієву допомогу своїм руським союзникам. В економічному відношенні Азербайджан та Іран були куди привабливішими, ніж лісова Брянська земля. Отримавши перемогу у битві поблизу Саїдобада, золотоординський хан здобув Тебриз та стратив Маліка Ашрафа. Більше того, сюзеренітет Джучидів визнали Джалаїриди в Багдаді, Афрасіабіди в Амулі, Емір Валі в Базарі (Джурджан). Під контроль Джучидів потрапила південна ділянка шовкового шляху. Джанібек був готовий пожертвувати Брянськом задля Азербайджана та Ірана⁸.

Реальної допомоги Брянськ не міг дочекатися, оскільки війська Джанібєка знаходилися на півдні. А Джанібєку у 1357 р. взагалі було не до походів, оскільки відразу ж після завоювання Азербайджану він захворів і повертався у степи у важкому стані,

а Бердібек не дав йому вилікуватись і ймовірно був причетним до смерті батька. За свідченням одного з східних хроністів, Бердібек разом з еміром Тоглубаєм задушив Джанібека. Скориставшись цим, емір Тебріза Ахіджук відпав від Золотої Орди. Бердібек втратив завойований батьком Азербайджан. Бердібек у 1357-1359 рр. стратив 12 своїх братів і був зайнятий боротьбою за владу. У самій Золотій Орді накопичувалось невдоволення цим ханом. У 1359 р. Бердібека вбив Батуїд Кульна, який сам того не бажаючи, почав епоху «Великої Смути», в якій хани змінювались дуже швидко. Дані писемних джерел дають можливість стверджувати, що коли ще був живим Джанібек, один з смоленських князів Василь отримав Брянську землю, відбивши напад литовців з татарською допомогою. За Бердібека ситуація змінилась. Ймовірно, близько 1358 р. литовці зайняли територію Брянського князівства. Очевидно, Бердібек взагалі не цікавився війнами на території Русі і за умови сплати данини міг залишити дії литовців без уваги⁹.

Важливим аспектом у відносинах у Східній Європі була доля Київської митрополії. Про її стан у правління Джанібека свідчать тільки церковні документи. У 1352 р. інок Феодорит уперше звернувся до Константинопольського патріарха з проханням висвятити його на митрополита. У 1354 р. Ольгерд зробив спробу поширити вплив свого ставленника, православного митрополита Литви Романа на Київ. Роману протидіяв не тільки московський ставленик Олексій, але й митрополит Феодорит, який був висвячений на митрополита в Тирново. Швидше за все, він був ставлеником київського князя, який діяв незалежно від Москви та Литви. Київське князівство, звісно, поступалось у силах цим двом державам. Феодорит не отримав визнання як митрополит, оскільки його не рукоположив константинопольський патріарх, що було обов'язковим для попередніх митрополитів. Тирновський патріарх висвятив Феодорита за проханням руських князів. Що це були за князі, невідомо, проте можна висловити гіпотезу, що це були князі уділів Чернігово-Сіверської та Київської земель, які належали до династії Ольговичів. На думку Рафаїла Зотова, який досліджував пом'яник чернігівських князів у складі Любецького синодика, у другій половині XIII ст. у Київській землі утвердились представники путивльської гілки Ольговичів, зокрема нащадки знаменитого Ігоря Святославича Новгород-Сіверського¹⁰.

Як зазначає О. Русина, путивльські князі, опинившись на київському столі, зберегли досить тісні зв'язки зі своєю «отчиной». Сліди їх фіксуються у пізніший час у вигляді адміністративної належності Путивльщини Київському князівству, а також у цілому ряді особливостей взаємовідносин Путивля та Київської землі¹¹. Незважаючи на фрагментарні свідчення джерел, відомі імена деяких князів Києва та київських уділів з династії Ігоревичів. У синодиках згадані Іван-Володимир Іванович Київський, його сестра Олена, Андрій Овруцький та його син Василь, князі Терентій та Федор. До цієї ж гілки, ймовірно, належав овруцький князь Василь Володимирович, чия недатована жалована грамота збереглась у списку пізнього (1551 р.) документа¹². Ми вважаємо ймовірним путивльсько-київське походження й двох князів, які підписали з литовського боку московсько-литовську угоду про перемир'я 1372 р.: Бориса Костянтиновича та Юрія Володимировича¹³. Син князя Бориса, Іван Борисович Київський, загинув у 1399 р. у нещасливій для великого князя Вітовта битві на Ворсклі¹⁴.

У Києві Феодорита прийняли як митрополита. Інша справа – позиція вищих церковних ієрархів. Константинопольські патріархи були лояльні до московських та литовських ставлеників як до персон, за якими стояли потужні держави та великі ресурси. Для них Феодорит залишався іноком і у жодному випадку не сприймався як митрополит. Київський князь був вимушений іти на поступки. Литовський вплив продовжував поширюватися далі на південь. У 1355 р. на київського митрополита був висвячений Роман. У 1356 р. він прийшов на зміну Феодориту. Але кияни неохоче прийняли Романа. У двох документах з канцелярії константинопольського митрополита Калліста у 1361 р. було вказано, що Роман не по праву здійснював літургії та рукоположення, а також називав себе єдиним митрополитом київським та усія Русі. Це викликало невдоволення, протести у парафіях митрополита київського. Роман був зміщений московським ставлеником митрополитом Олексієм, який

перебував у Київському князівстві у 1358-1360 рр. Митрополит був старшим сином чернігівського боярина Федора Бяконта, який свого часу разом з іншими знатними людьми – прибічниками Ногая з Чернігово-Сіверської та Київської землі – наприкінці XIII ст. виїхав у Москву. Ця сіверська діаспора активно впливала на політику і, зокрема, на питання відносин з Києвом та київським митрополитом. Під час своєї присутності в Києві Олексій був арештований Ольгердом. Власне, ці події мав на увазі Калліст, повідомляючи, що литовський правитель напав на християн та завдав їм багато лиха і кровопролиття. Петро Клепатський та Микола Дашкевич датували ці події 1357-1358 рр. Фелікс Шабульдо вважав, що литовський вплив на Київську землю був вже в 1357 р. На нашу думку, вже перед 1360 р. Ольгерд вдерся у володіння київського князя. Такі активні дії литовців стали можливі після смерті Джанібека та початку «Великої Смути» у Золотій Орді. У 1362 р. Київ остаточно перейшов під владу Литви. Місцевий князь був усунутий від влади. На його місце литовцями був поставлений Володимир Ольгердович. Невідомо чи знаходився при ньому баскак, але монети Київського князівства ще деякий час чеканились з джучидською тамгою. Беручи до уваги «Велику Смуту» в Золотій Орді, логічно припустити, що адміністрація баскака швидше за все була вигнана з Києва¹⁵.

Поширення влади литовських князів на землі Чернігово-Сіверщини у цих умовах було закономірним. Це відбувалось як у вигляді безпосереднього заняття удільних «столів» Гедиміновичами, так і шляхом переходу місцевих князів — Ольговичів у стан васалів великого князя литовського з різним ступенем залежності. Не в останню чергу в цьому процесі грала матримоніальна політика Ольгерда. Наприклад, козельсько-карачівський князь Святослав Тітович та новосільський князь Іван, згадані у листі Філофею, були зятями Ольгерда¹⁶. Включення у чернігівські синодики литовських князів (Гедиміновичів та Гольшанських) може свідчити як про близькі їхні родові зв'язки з Ольговичами, так і про удільні володіння в Чернігово-Сіверській землі¹⁷.

Ф. Шабульдо вважав, що литовці під час походу на Коршів на Швидкій Сосні у 1362 р. оволоділи Черніговом, Новгородом-Сіверським, Трубчевськом, Путивлем та Курськом¹⁸. У зв'язку з цим Коршев, швидше за все, був кінцевим пунктом походу литовців та опорним пунктом татар у Сіверській землі. На думку Ф. Шабульдо, Андрій Ольгердович оволодів Трубчевськом, а Костянтин Ольгердович став князем Чернігова¹⁹. Проте ця версія, заснована на свідченнях Літопису Биховця, іншими джерелами не підтверджується. Перша згадка трубчевського князя під 1379 р. стосується не Андрія Ольгердовича, а його брата Дмитра²⁰. Що ж стосується Костянтина Ольгердовича, то в дослідженнях польського спеціаліста з генеалогії Гедиміновичів Ярослава Тенговського саме його існування поставлено під сумнів²¹. Як відмічав Стефан Кучинський, незважаючи на те, хто сидів на чернігово-сіверських уділах, Гедиміновичі чи князі «давньої династії Святославичів», нема сумнівів у тому, що незабаром після 1360-62 рр. ці князівства знаходились під владою Литви²².

Що стосується часу та форми вхождення князівств району Верхньої Оки у сферу впливу Великого князівства Литовського у XIV ст., то це питання до сьогодні залишається дискусійним. Повністю цей регіон контролювався Ольгердом лише нетривалий час після «первой литовщины» у листопаді 1368 р., але вже в результаті походу московських полків на Калугу та Мценськ деякі верховські князі змінили свою політичну орієнтацію на промосковську²³. Причиною цього, на думку Ф. Шабульдо, багато в чому стало зближення Ольгерда з Мамаєм у період 1365 - 1368 рр., супроводжується відновленням виплати данини Мамаєвій Орді з Київської, Подільської та Чернігово-Сіверської земель²⁴. До початку 1370-х рр. оформився союз Ольгерда, Мамаєва та великого князя Тверського Михайла Олександровича.

Участь чернігівських князів (Романа Брянського, новосільських та таруських) у антитверській коаліції на чолі з Москвою відразу ж викликала реакцію у відповідь. У грудні 1375 р. татари Мамаєвої Орди здобули місто Новосіль, столицю Романа Семеновича, одного з князів — союзників Москви²⁵. Внаслідок татарського погрому центр Новосільського князівства був перенесений значно північніше — в Одоїв²⁶.

Проте татарські набіги зачіпали володіння не тільки московських і рязанських со-

юзників з числа верховських князів. Так, у Никонівському літописі під 6885 (1377) р. вказано: «Того же лета Андрияна Звенигородскаго сынъ, князь Феодоръ побилъ Татаръ многихъ». Складно сказати, що це були за татари і де відбулась битва. Звенигородський уділ займав південно-східні території Карачівського князівства, його центр локалізований на городищі у с. Спаське на р. Неполодь, лівій притоці р. Ока. Очевидно, до 70-х рр. XIV ст. Карачів перейшов під безпосередню владу великого князя литовського, а князі карачівських уділів визнали себе васалами («слугами») Ольгерда. Після здобуття татарами Мамаю Новосіля у 1375 р. Звенигородське князівство фактично стає прикордонним з володіннями Орди, а головним завданням його князів стає оборона південно-східних кордонів Великого князівства Литовського. У 1408 р. князі Звенигородські, Патрикій та Олександр Федоровичі, і син Олександра, Федор Котлечей, згадані серед васалів князя Свидригайла, який перейшов на службу до великого князя московського Василя Дмитровича. У збірнику Діонісія Звенигородського вказується, що князь Олександр Федорович був путивльським воєводою, а у Синодику Введенської церкви в ближніх печерах Києво-Печерської лаври згадують князя Федора Звенигородського та княгиню його Софію, князя Патрикія, князя Олександра Федоровича, князя Федора Олександровича, «убиенного от татар»²⁷.

В історіографії була висловлена думка про те, що чернігівські землі також серйозно постраждали під час походу Тимура на Верхній Дон у 1395 р. За свідченнями Хафіз-і Аbru та Шараф ад-Діна Йазді Тимур, переслідуючи Бек-Ярика, дійшов до «Урус Кара-Су» («Чорна Вода»). Ці території сприймалися як колишнє безпосереднє володіння Золотої Орди, тому місто було здобуто та спустошено. При цьому Тимур не планував подальше просування на землі Русі. У російських же літописах є розповідь про погром невеликого Єлецького князівства, що виникло у другій половині XIV століття на землях, захоплених в Орди²⁸. Закі Валіді-Тоганом була, проте, висунута гіпотеза про те, що Кара-Су арабських хроністів – це Чернігів. Таким чином, він вважав, що Чернігово-Сіверщина була спустошена під час походу Тимура у 1395 р.²⁹. Проте ані польські хроніки, ані білорусько-литовські літописи не підтверджують цього, актові документи також не повідомляють про спустошення литовських земель. Варто зазначити, що у районі Єльця зустрічається гідронім, який можна ототожнити з Кара-Су. Це річка Велика Чернава, раніше Чернава, ліва притока Сосни, яка впадає у неї приблизно у 35 км південно-західніше Єльця³⁰. Таким чином, не бачимо підстав переглядати традиційне трактування походу Тимура на Верхній Дон.

Завдяки археологічним дослідженням, ми можемо стверджувати, що у 1399 р. татари здійснили набіг на Посейм'я на Сіверщині. Писемні джерела ж фіксують походи XV-XVI ст. У 1422 р. татари напали на литовське прикордоння. Борис Черкас вважає, що набіг татар на Київщину допоміг відбити князь-намісник Чернігова Свидригайло. У 1424 р. на Верхнє Пооч'є напали татари Худайдата (брата Улуг-Мухаммеда). Самого Улуг-Мухаммеда у 1424 р. підтримав Вітовт. Про напад татар Худайдата на Новосільсько-Одоевське князівство повідомляв Вітовт у листі гросмейстеру Тевтонського Ордену Паулю фон Русдорффу. У ньому він писав, що на землі татар за ханський престол воюють шість претендентів. Три тижні Худайдат воював під Одоевом, біля восьми днів він був поблизу Тули і потім рушив на Рязанське князівство. Проти татар виступили князі Юрій Романович Одоевський, Андрій Михайлович, ймовірно, один з князів Мосальських, князі Андрій та Дмитро Всеволодовичі з таруських князів, князі Іван Семенович Баба та його брат Іван Путята з друцьких князів. Перемога була настільки переконливою, що Вітовт згадав її у своєму листі. Цікаво, що Юрій Одоевський у листі названий «людиною великого князя Московського», тобто васалом Василя Дмитровича. Літописи ж указують, що Вітовт інформував про вторгнення свого зятя (московського князя), вимагаючи допомоги, але «московская сила не успела». Цей факт дав підстави С.М. Кучинському вважати, що існувала московсько-литовська угода про спільну оборону кордонів від ординських набігів, подібна на положення договору між Казимиром та Василем Васильовичем від 31 серпня 1449 р.³¹.

Проте й підданих Улуг-Мухаммеда турбували кордони Литви і, зокрема, землі на східній околиці Чернігово-Сіверщини. Татари бека Айдера у 1431 р. воювали

поблизу міста Мценськ, а місцевого воєводу Григорія Протасєва захопили у полон обманом. За цю подію Улуг-Мухаммед був вимушений вибачитись і звільнити полоненого. Він забрав у Айдара здобич з Мценська. Лист Свидригайла grosмейстеру Тевтонського Ордену від 3 травня 1433 р. містить цікаві дані. Литовці надіслали до татар кілька місій. Першу очолював Міхал Арбанасс. Його спрямували в Орду «царю Магметю» (Улуг-Мухаммеду). Друге посольство очолював Ян Монівідович. Після цих місій до Свидригайла мало прибути 20 тис. воїнів з багатьма уланами. Проте вони не змогли приїхати взимку внаслідок багатьох снігопадів. Повідомлялось, що замість цього Улуг-Мухаммед зобов'язувався надіслати на допомогу Свидригайлу свого спадкоємця Мамутяка (Махмудека) та своїх зятів – беків Айдара та Елбердея. Улуг-Мухаммед називав Свидригайла своїм братом і казав, що виконує договір з ним. У листі згадувалось про дії татар у війську Федька та повідомлялось, що татарських військ у Федька достатньо. З осені 1433 р. у листах Свидригайла згадується вже інший татарський хан – Саїд-Ахмед. Причиною цього було те, що татари Улуг-Мухаммеда так і не наважились битися з литовцями Сигізмунда Кейстутовича та поляками Ягайла, а, повертаючись у степи, спустошили Київську та Чернігівську землі. Ягайло переманив Улуг-Мухаммеда на свій бік. Свидригайло доклав зусиль до детронізації Улуг-Мухаммеда. Татарські беки змістили Улуг-Мухаммеда і зробили ханом Саїд-Ахмеда. Він був сином Токтамиша й мешкав у Великому князівстві Литовському³².

У 1449 р. Саїд-Ахмед підтримав Михайла Сигізмундовича. Про цю подію згадано у кількох хроніках. За даними Хроніки Биховця, Михайло Сигізмундович володів Клецьким князівством. Коли його людей почали переслідувати, він утік до Брянська, звідти він просив допомоги у Москві і підкорив собі Київ. Щодо розповіді про здобуття Києва в Хроніці Биховця, то у цьому факті справедливо сумнівався вже М. Грушевський, який указував на ряд неточностей, як, наприклад, з пожалуванням Києва від Казимира IV Олельку (Олександрю Володимировичу) після Михайла Сигізмундовича. Документи кажуть про надання Київського князівства Олельковичам вже у 1440 р. Також опис дій Михайла Сигізмундовича є в німецьких документах та у Яна Длугоша. У польській хроніці вказано, що за допомогою татар Михайло Сигізмундович здобув Стародуб, Новгород-Сіверський та багато інших замків, що значить, що частина Чернігово-Сіверської землі перейшла під його владу. Єдиними татарами, які могли допомогти цьому князю, були татари з Великої Орди Саїд-Ахмеда. Очевидно, що при здобутті цих міст не обійшлося без допомоги русинів. У німецьких документах від 1449 р. вказано на захоплення Михайлом Сигізмундовичем Сіверської землі. Казимир IV повідомляв у листі grosмейстеру Тевтонського Ордену від 26 серпня 1449 р., що він переміг своїх ворогів. На допомогу Казимиру IV прийшов посланий московським князем Василем II Темним татарський царевич, який був сином Улуг-Мухаммеда. Така допомога від московського князя була продиктована тим, що Саїд-Ахмед також загрожував і московським володінням. Ян Длугош повідомляв, що Казимир IV зібрав значні сили та вибив прибічників Михайла Сигізмундовича із зайнятих ними місцевостей. Київ у розповіді Яна Длугоша не згадується. Під 1448 р. Олександр Гваньїні повідомляв про те, що за допомоги татар Михайло Сигізмундович узяв Стародуб та Новгород-Сіверський. Мацей Стрийковський повідомляв про здобуття ним же при допомозі татар міст Стародуба, Новгорода-Сіверського, Путивля, Серпейська, Брянська та ряду інших литовських замків на прикордонні з Москвою. Михайло Сигізмундович переміг нашвидкуруч зібрані місцеві литовські загони, але, коли проти нього виступив великий князь литовський та польський король Казимир IV, то Саїд-Ахмед не зумів вистояти проти нього. За свідченнями Мацея Стрийковського та Марціана Кромера, усі міста та замки були повернуті Литві. Та у цих відомостях вони повторювали дані Яна Длугоша. Таким чином, здобуття Києва у 1449 р. Михайлом Сигізмундовичем є історичним фантомом, народженим Хронікою Биховця³³.

Після вторгнення Саїд-Ахмеда у 1449 г. минуло багато часу, перед тим як татари знову з'явилися на чернігово-сіверському прикордонні. Орда Саїд-Ахмеда була переможена у 1452 р., а Кримське ханство та Велика Орда довго ворогували між собою, та й сили останньої на себе також відволікали Рязань та Москва. Татарське вторгнення

зачепило Верховські князівства тільки у 1480 р., коли литовці не прийшли на допомогу Великій Орді. Хан Ахмед помстився Казимиру IV за те, що той ухилився від прямої підтримки Великої Орди в битві под Угрою. У 1480 р. татари вдерлись у Верховські князівства і захопили Мценськ, Перемишль, Воротинськ, Бельов, Одоїв, Козельськ. Ці землі належали Великому князівству Литовському, хоча й бунтували проти великого князя у 1480 р. Р. Почекаєв зазначав, що напад на Верховські князівства точно не можна назвати дружнім вчинком по відношенню до литовців. Пізніше у 1486 р. Верховські князівства відпали від Великого Князівства Литовського та перейшли під сюзеренитет великого князя московського, що призвело до литовсько-московської війни 1486-1494 рр.³⁴

Протягом кількох десятиріч Чернігово-Сіверські землі не знали набігів татар, доки у 1500 р. не почалась нова війна, яка продовжувалась з 1500 по 1503 рр. Вона була обумовлена переходом ряду чернігово-сіверських князів у підданство великому князю московському Івану III. Зі своїми володіннями до великого московського князя перейшли Семен Іванович Бельський, Семен Іванович Стародубський-Можайський, Василь Іванович Шемячич Новгород-Сіверський, князі Трубецькі. У складі військ московитів у Сіверську землю у 1500 р. прийшли війська касимівського хана Сатилгана та казанського хана (у вигнанні) Мухаммеда-Аміна. З іншого боку, союзник великого литовського князя Олександра Казимировича Шейх-Ахмед у 1501 р. вдерся у Чернігово-Сіверську землю. Проти загонів Шейх-Ахмеда та Сайїд-Махмуда воювали касимівські татари. У здобутті Путивля брав участь Мухаммед-Амін³⁵.

Марцин Бельський повідомляв, що Шейх-Ахмед прийшов на допомогу Литві у 1501 р. Його військо вдерлося на Сіверську землю та здобуло Новгород-Сіверський та Брянськ, які у 1499 р. (реально у 1500 р.) завоював московський князь Іван. Хан Великої Орди зупинився між Києвом та Черніговим і послав до литовців гінців із проханням, щоб вони воювали проти кримських татар та московитів. Вказано, що внаслідок тяжкої зими дружина хана Великої Орди та багато його людей перебігли до кримського хана. Менглі-Гірей переміг Шейх-Ахмеда й той втікав до Києва, поблизу якого він вступив в перемовини з місцевим воєводою Дмитром³⁶.

Згідно з Мацеєм Стрийковським, послі від «заволзьких татар» (Великої Орди) Шейх-Ахмеда прибули до Великого князівства Литовського у 1501 р. Польський король Ян Ольбрахт відправив до татар свого посла Кшиштофа Теслика, а великий князь литовський Олександр – Міхала Халецького. Шейх-Ахмед прийшов з Волги на Дон, звідки 100 тис. татар рушили у Сіверську землю й зайняли Новгород-Сіверський. Татари зайняли землі до Брянська. Сіверські землі хан передав Міхалу Халецькому, а сам встав між Черніговом та Києвом. Татарські послі також прибули і в Краків на коронацію Олександра польською короною. Литовці заплатили Шейх-Ахмеду упоминки. Тяжка зима призвела до того, що більше половини людей хана втекли до Менглі-Гірея, який переміг татар. Коджак-солтан та Шейх-Ахмед прибули до Києва до місцевого воєводи Дмитра Путятича та доповіли йому про свої справи³⁷.

Олександр Гваньїні повідомляв, що заволзький цар Шейх-Ахмед перейшов Волгу і Дон і привів своїх людей на допомогу Литві. Вів хана Міхал Халецький. Татари здобули Новгород-Сіверський і дійшли до Брянська. Інші ж замки добровільно капітулювали і в них владу татари віддали Міхалу Халецькому. Сам Шейх-Ахмед зупинився між Києвом та Черніговом. Коли ж з цих територій його забажав вибити Менглі-Гірей, то його Шейх-Ахмед переміг. Хан казав, що привів 100 тис. Коли Олександра коронували в Кракові, то до нього прибули татарські послі, які скаржились, що поляки та Литва їм не допомагають, а самі вони змучені важкою зимою. Олександр після коронації обіцяв допомогти. Тим часом дружина Шейх-Ахмеда з більшою частиною його воїнів перейшли на бік Менглі-Гірея. Кримці несподівано напали і розгромили Шейх-Ахмеда, який після цього втік до Києва, а потім до Білгорода (Аккермана). У турок він просив допомоги проти польського короля, проте це йому не вдалось, і він повернувся до Києва, де був під вартою до Брестського сейму. На останньому в Радомі Шейх-Ахмед звинувачував короля та литовських панів за те, що вони не надали йому допомоги. Литовці ж відповіли, що він нікого не може звинувачувати, окрім

себе, оскільки тоді він грабував королівських підданих під Києвом, а міг стати проти московитів під Стародубом, де й міг з'єднатися з королем³⁸.

У Хроніці Биховця під 1501 р. вказувалось, що восени того ж року Шейх-Ахмед з усією «Заволжской Ордой» вдерся у Сіверську землю, здобув Брянськ та Новгород-Сіверський і хан встав між Черніговом та Києвом. Татарські послі прийшли в Литву разом з Міхалом Халецьким. Від імені Шейх-Ахмеда вони запропонували великому князю Олександру союз та разом виступити проти кримців та московитів. Узимку 1501-1502 рр. Менглі-Гірей переміг Шейх-Ахмеда, який утік до Білгорода, але потім повернувся до Києва, де його у полон узяв Дмитро Путятич³⁹.

Татарські набіги на Чернігово-Сіверську землю, яка з 1503 р. офіційно стала московською, відновились у 1507-1508 рр. з черговою московсько-литовською війною. Вона почалась з заколоту Глинських у Великому князівстві Литовському. Михайло Глинський був не в силах самотужки здобути великокнязівський престол і звернувся за допомогою до кримців та московитів. Великий князь московський Василь III Іванович надав допомогу бунтівникам, але війна для московитів була невдалою. Великий князь московський Василь Іванович не підтримав ідею Менглі-Гірея про створення Київського князівства, що значно зіпсувало відносини Криму з Москвою, оскільки одною з головних ідей кримського хана було встановлення протектората над Київською землею. Кримський хан у 1508 р. вдарив у тил московитам у районі Сіверської землі, але був вимушений відступити тому, що московський князь вів перемовини з ногайцями, а відтак можна було очікувати вторгнення ногайців у Крим⁴⁰.

У 1512 р. почалася нова війна між московитами та литовцями. Кримці виступали в ній вже однозначно як союзники литовців. У 1512 р. кримський хан здійснив похід на московитів. Він нападав на Бельов, Одоїв, Воротинськ, Путивль, Брянськ, Стародуб та Рязань, проте московити перемогли кримців. Здобуття московитами Смоленська у 1514 р. викликало невдоволення Менглі-Гірея, і він обурювався тим, що Василь не попередив хана про здобуття міста. З приєднанням земель до Великого князівства Литовського, кримці позбавлялись прибутків із землі та скасовувались для них митні платежі. Менглі-Гірей вимагав, щоб Василь Іванович повернув Литві Сіверську землю. Від 1512 р. і до самої своєї смерті у 1515 р. Менглі-Гірей був союзником Великого князівства Литовського. Оборonoю ж степових кордонів займалися путивльські козаки, які були відомі ще як севрюки, які охороняли й степовий кордон Литви на Дніпровському Лівобережжі⁴¹.

Таким чином, ми дійшли наступних висновків: на відміну від Київщини та Поділля татари менш активно атакували чернігово-сіверські землі. У XIV ст. було кілька татарських набігів на власне Чернігово-Сіверські землі. Використання татар у внутрішньополітичній боротьбі зафіксовано у 1447 р. у зв'язку з боротьбою між Казимиром IV Ягеллончиком та Михайлом Сигізмундовичем за контроль над Черніговом. Набіги татар на Верховські князівства у 1422, 1424 і 1431 рр. були порівняно невеликими, на відміну від походу Ахмеда у 1480 р. На початку XVI ст. татари з'являлись у Чернігово-Сіверській землі як союзники московитів та литовців. Татари почали активно з'являтися на кордонах Чернігово-Сіверських земель з активізацією московсько-литовського протистояння. Татари активно були присутні у Чернігово-Сіверській землі у 1500-1502 рр., спустошуючи регіон.

1. Горский А.А. Гибель Михаила Черниговского в контексте первых русских князей с Ордой // Средневековая Русь. Вып. 6. – М.: Индрик, 2006. – С.138-154; Кучкин В.А. Летописные рассказы о слободах баскака Ахмата. // Средневековая Русь. – М.: Российское университетское издательство, 1996. – Вып. 1. – с. 5-57; Парунин А. Н. Модель смерти и умирания в Повести о убиении Михаила Черниговского. http://krotov.info/libr_min/16_p/ar/unin_01.htm

2. Беспалов Р.А. Битва коалиции феодалов Верхнего Поочья с ханом Куйдадатом в 1424 г. // Верхнее Подонье: Археология. История. – Вып. 4. – Тула: Государственный музей-заповедник Куликовское поле, 2009. – С. 205-210.

3. Русина Е. Яголдай, Яголдаевичи, Яголдаева Тьма // Славяне и их соседи. – Вып. 10. – М.: Наука, 2001. – С. 144-152
4. Александров Д. Н. Феодальная раздробленность Руси: монография. – М.: Экслибрис-пресс, 2001. – С. 206-213, 293-297
5. Рогожский летописец, Тверская летопись // Полное Собрание Руських летописей. – Т. 15. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 92
6. Шеков А. В. Верховские княжества. Середина XIII – середина XVI в. – М.: Русская панорама, 2012. – С. 122
7. Темушев В. Первая Московско-литовская пограничная война, 1486-1494. – М.: Квадрига, 2013. – С. 185-186; Летописный сборник именуемый Патриаршею или Никоновскую летописью. // Полное Собрание Русских Летописей. – Т. 11. – Санкт-Петербург: Типография И.Н. Скороходова, 1897. – С. 228-229; Горский А.А. Ногай и Русь. // Тюркологический сборник, 2001. – М.: Восточная литература, 2002. – С. 130-155; Горский А.А. Москва и Орда. – М.: Наука, 2003. – С. 34-35; Багновская Н. М. Севрюки: население Северной земли в XIV-XVI вв. – М.: Палеотип, 2002. – С. 9-11; Русина О.В. Україна під татарами і литвою. – К.: ВД Альтернативи, 1998. – С. 73; Шабульдо Ф.М. Кондоминантный статус украинских земель в XIV в.: От первых территориальных приобретений Польши и Литвы во владениях Золотой Орды до ярлыка Мамай // *Balkanica Poznaniensia. Acta et studia. Ludy koczownicze Eurazji .XIV.UAM / Pod redakcją Iłony Czamanskiej i Witolda Szulca.* – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2007. – S.157-182; Русская историческая библиотека, издаваемая Императорскою Археологическою Коммиссиею. (РИБ). Т. 6. Памятники древнерусского канонического права. – Ч. 1. – СПб.: Типография Императорской академии наук, 1880. – Прил. №24, Стб. 135-140; Беспалов Р. А. Черниговский трезубец на вислых печатях XII века и клеймение им монет в 1370-х годах // Куликовская битва в истории России / Сост. А.Н. Наумов. – Вып.2. – Тула: Государственный музей-заповедник Куликовское поле, 2012. – С. 137-140; Рогожский летописец, Тверская летопись // Полное Собрание Руських летописей. – Т. 15. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 65-68, 110-111
8. Грачев А.И. Поход хана Джанибека в Иран в 1356-1357 гг. Анализ и реконструкция хронологии событий // Золотоордынская цивилизация. – Вып.4. – Казань: ООО Фолиант, Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2011. – С. 47-58
9. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К.: Наукова думка, 1993. – Т.4. – С. 41-44, 66-67; Шабульдо Ф.М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого Княжества Литовского. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 51; Шабульдо Ф.М. Кондоминантный статус украинских земель в XIV в.: От первых территориальных приобретений Польши и Литвы во владениях Золотой Орды до ярлыка Мамай // *Balkanica Poznaniensia. Acta et studia. Ludy koczownicze Eurazji .XIV.UAM / Pod redakcją Iłony Czamanskiej i Witolda Szulca.* – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2007. – S.157-182; Почекаев Р.Ю. Цари ордынские. Биографии ханов и правителей Золотой Орды. – СПб.: Евразия, 2012. – С. 139-143
10. Зотов Р. В. О черниговских князьях по Любецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время. – СПб.: Типография братьев Пантелеевых, 1892. – С. 115-120
11. Русина О. В. До питання про кївських князів татарської доби // Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка. – Т. 225. Праці Історико-філософської секції. Львів, 1993. – С. 198-199
12. Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год / Под ред. В. Антоновича и К. Козловского. – К.: Университетская типография, 1868. – С. 74
13. Кучкин В. А. Договорные грамоты московских князей XIV века: внешнеполитические договоры. – М.: Древлехранилище, 2003. – С. 161, 167, 339
14. Летописный сборник именуемый Патриаршею или Никоновскую летописью. // Полное Собрание Русских Летописей. – Т. 11. – Санкт-Петербург: Типография И.Н. Скороходова, 1897. – С. 174; Продолжение летописи по воскресенскому списку // Полное собрание русских летописей. – Т. 8. – СПб.: Типография Эдуарда Праца, 1859. – С. 73

15. Шабульдо Ф.М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого Княжества Литовского. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 59-61; Грицак П. Київщина по татарському погрому (спроба ревізії традиційного погляду) // Розбудова держави. – Рік VI, осінь. – Ч. 3 (14). – Клівленд, 1954. – С. 4-5; Черкас Б. Синьоводська битва 1362 року. Історичний нарис. – К., 2012. – С. 66-67, 79; Клепатский П.Г. Очерки по истории земли Киевской: Литовский период. – Біла Церква: Вид. О. В. Пшонківський, 2007. – С. 53-57; Горский А.А. Москва и Орда. – М.: Наука, 2003. – С. 35-40
16. Редкие источники по истории России. Вып. 2: Новые родословные книги XVI в. / Подг. З. Н. Бочкарева, М. Е. Бычкова. – М.: Наука, 1977. – С. 42; Русская историческая библиотека, издаваемая Императорскою Археологическою Коммиссиею. (РИБ). – Т. 6. Памятники древнерусского канонического права. – Ч. 1. – СПб.: Типография Императорской академии наук, 1880. № 24, с. 138
17. Зотов Р. В. О черниговских князьях по Любецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время. – СПб.: Типография братьев Пантелеевых, 1892. – С. 28-29; Поменник Введенської церкви в ближніх печерах Києво-Печерської лаври: Публікація рукописної пам'ятки другої половини XVII ст. / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник; упоряд. О. С. Кузьмук. – К.: Фенікс, 2007. – С. 18-19
18. Шабульдо Ф.М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого Княжества Литовского. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 62
19. Шабульдо Ф.М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого Княжества Литовского. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 64
20. Рогожский летописец, Тверская летопись // Полное Собрание Русских летописей. – Т. 15. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 138
21. Tęgowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. – Т.2. – Poznań-Wrocław: Wydawnictwo Historyczne, 1999. – S. 52, 308-309
22. Kuczyński S.M. Ziemie czernihowsko-siewierskie pod rządami Litwy // Праці Українського Наукового Інституту. – Т. 33. – Warszawa (Варшава), 1936. – S. 172-173
23. Шеков А. В. Верховские княжества. Середина XIII – середина XVI в. – М.: Русская панорама, 2012. – С. 121-123; Русская историческая библиотека, издаваемая Императорскою Археологическою Коммиссиею. (РИБ). – Т. 6. Памятники древнерусского канонического права. – Ч. 1. – СПб.: Типография Императорской академии наук, 1880. – С. 138-140
24. Шабульдо Ф.М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого Княжества Литовского. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 104-106
25. Рогожский летописец, Тверская летопись // Полное Собрание Русских летописей. – Т. 15. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 113
26. Шеков А. В. Верховские княжества. Середина XIII – середина XVI в. – М.: Русская панорама, 2012. – С. 124
27. Летописный сборник именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. // Полное Собрание Русских Летописей. – с Т. 11. – Санкт-Петербург: Типография И.Н. Скороходова, 1897. – С. 26, 204; Шеков А. В. Верховские княжества. Середина XIII – середина XVI в. – М.: Русская панорама, 2012. – С. 125-126; Бычкова М. Е. Состав класса феодалов России в XVI в.: Историко-генеалогическое исследование. – М.: Наука, 1986. – С. 74-75; Поменник Введенської церкви в ближніх печерах Києво-Печерської лаври: Публікація рукописної пам'ятки другої половини XVII ст. / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник; упоряд. О. С. Кузьмук. – К.: Фенікс, 2007. – С. 18-19
28. Лаптёнков В. В. Елецкие древности. – Воронеж: Воронежский государственный педагогический университет, 1998. – С. 22-23; Летописный сборник именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. // Полное Собрание Русских Летописей. – Т. 11. – Санкт-Петербург: Типография И.Н. Скороходова, 1897. – С. 159;
29. Заки Валиди Тоган. Восточно-европейская политика Тимура // Золотоордынская цивилизация. – Вып.3. – Казань: Фэн АН РТ, 2010. – С. 215
30. Лаптёнков В. В. Елецкие древности. – Воронеж: Воронежский государственный

педагогический университет, 1998. – С. 56, 62; Книга Большому Чертежу/ под ред. К. Н. Сербиной. – М. – Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – С. 60, 82

31. Kuczyński S.M. Ziemie czernihowsko-siewierskie pod rządami Litwy // Праці Українського Наукового Інституту. – Т. 33. – Warszawa (Варшава), 1936. – S. 128-129; Летописный сборник именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. // Полное собрание русских летописей. – Т. 11. – Санкт-Петербург: Типография И.Н. Скороходова, 1897. – С.239; Продолжение летописи по воскресенскому списку // Полное собрание русских летописей. Т. 8. – СПб.: Типография Эдуарда Праца, 1859. – С. 92; Шеков А. В. Верховские княжества. Середина XIII – середина XVI в. – М.: Русская панорама, 2012. – С. 138-139; Черкас Б. Степовий щит Литви. Українське військо Гедиміновичів (XIV-XVI ст.): науково-популярне видання. –К.: Темпора, 2011. – С. 51; Żdan M. Stosunki litewsko-tatarskie za czasow Witolda, w. Ks. Litwy // Ateneum Wilenskie. Czasopismo naukowe poswiecone badaniom przeszlosci ziem Wielkiego X. Litewskiego. – Rocznik VII. – Zeszyt 3-4. – Wilno, 1930. – S. 575-577; Беспалов Р.А. Битва коалиции феодалов Верхнего Поочья с ханом Куйдадатом в 1424 г. // Верхнее Подонье: Археология. История. – Вып. 4. – Тула: Государственный музей-заповедник Куликовское поле, 2009. – С. 205-210; Codex Epistolaris Vitoldi, Magni Ducis Lithuaniae, 1376-1430 / Collectus opera Antonii Prochaska // Monumenta medii aevi historica res gestas illustrantia. – Т. 6. Krakoviae, 1882. – S. 688

32. Зайцев И.В. Между Москвой и Стамбулом. Джучидские государства, Москва и Османская империя (начало XV – первая половина XVI вв.). – М.: РУДОМИНО, 2004. – С. 57-59; Флоря Б.Н. Орда и государства Восточной Европы в середине XV века // Славяне и их соседи. – М.: Наука, 2001. – Вып. 10. – С. 175-177; Babinskas N. Политические отношения Великого Княжества Литовского (ВКЛ) и Молдовы в 1430-1447 гг. // Revista de Istorie a Moldovei. – Chisineu: Institutul de Istorie, 2008. – № 3. Iulie-septembrie. – P. 8; Трепавлов В.В. Большая Орда. – Тахт эли. Очерк истории. – Тула: Граф и К., 2010. – С. 52-53

33. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К.: Наукова думка, 1993. – Т.4. – С. 246; Хроника Быховца // Полное собрание русских летописей. – Т. 32. – М., 1975. <http://izbornyk.org.ua/psrl3235/lytov08.htm>; Стрийковський Мацей. Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси. – Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, 2011. – С. 724-725; Гваньїні Олександр. Хроніка Європейської Сарматії. – К.: ВД Києво-Могилянська академія, 2009. – С. 338; Długosz J. Dziejów Polskich ksiąg dwanaście / Przekład K.Mecherzyńskiego. – Т. 5. Ks. XII. – Kraków: Typ. Czas, 1870. – S. 56-57

34. Русина О.В. Україна під татарами і литвою. К.: ВД Альтернативи, 1998. С. 157-160; Konieczny F. Rzekoma koalicja Litwy z Tatarami przeciwko Moskwie w 1480 w. // Ateneum Wilenskie. Czasopismo naukowe poswiecone badaniom przeszlosci ziem Wielkiego X. Litewskiego. – Rocznik 1. – Zeszyt 3-4. – Wilno, 1923. – S. 352-397; Почекаев Р.Ю. Цари ордынские. Биографии ханов и правителей Золотой Орды. – СПб.: Евразия, 2012. –С. 262-263

35. Рахимзянов Б.Р. Касимовское ханство (1445-1552 гг.). Очерки истории. – Казань: Татарское книжное издательство, 2009. – С. 129-131; Продолжение летописи по воскресенскому списку // Полное собрание русских летописей. – Т. 8. – СПб.: Типография Эдуарда Праца, 1859. – С. 238-240; Русина О.В. Україна під татарами і литвою. – К.: ВД Альтернативи, 1998. – С. 162-166

36. Kronika Polska Marcina Bielskiego. – Т.2. Ks. IV-V. – Sanok: Naklad i druk Karola Polaka, 1856. – S. 912-913, 915-917, 922-923, 925

37. Стрийковський Мацей. Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси. – Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, 2011. – С. 826

38. Гваньїні Олександр. Хроніка Європейської Сарматії. – К.: ВД Києво-Могилянська академія, 2009. – С. 352-354

39. Хроника Быховца // Полное собрание русских летописей. – Т. 32. – М., 1975. <http://izbornyk.org.ua/psrl3235/lytov08.htm>

40. Хорошкевич А.Л. Русь и Крым от союза к противостоянию. Конец XV – начало

XVI вв. – М.: Эдиторал УРСС, 2001. – С. 169-170; Шэйфер В. Мяцеж ці паўстанне? Выступ Міхала Глінскага пад час вайні Маскоўскай дзяржаві з ВКЛ у 1507-1508 гг. // Гістарычны Альманах. – Т.2 Мінск, 1999. – С. 101-109

41. Хорошкевич А.Л. Русь и Крым от союза к противостоянию. Конец XV – начало XVI вв. – М.: Эдиторал УРСС, 2001. – С. 170-171, 177-179; Pulaski K. Stosunki z Mengli-Girajem // Stosunki Polski s Tatarszczyzna od Polowi XV wieku. – Krakow-Warszawa, 1881. – S. 182-193; Багновская Н. М. Севрюки: население Северской земли в XIV-XVI вв. – М.: Палеотип, 2002. – С. 22-32

Пилипчук Я.В., Бабенко А.А.

Чернигово-Северская земля и татары (литовский период)

Данное исследование посвящено взаимоотношениям Чернигово-Северской земли в эпоху литовского владычества. Новизной данного исследования является целостная реконструкция взаимоотношений князей этого региона с татарами в XIV-XVI вв. Чернигово-Северская земля в XIV в. эпизодически подвергалась набегам небольших отрядов татар. Похожей была ситуация и в первой половине XV в. Помощь Михаилу Сигизмундовичу со стороны Саид-Ахмеда привела к захвату нескольких северских городов. Масштабы и интенсивность набегов татар на Верховские княжества увеличились во время войн между Великим княжеством Литовским и Великим княжеством Московским во второй половине XV – начале XVI в. Это было обусловлено тем, что Ахмед, не получив поддержки от Казимира Ягеллончика, опустошил Верховские княжества. Шейх-Ахмед же рассматривал Чернигово-Северскую землю как территорию боевых действий. Он отвоевал у русских ряд занятых ними территорий и был настроен соединиться на территории Чернигово-Северской земли с литовцами. Люди Шейх-Ахмеда напали и на литовские земли, что и было поводом к заточению в темницу Шейх-Ахмеда Дмитрием Путятичем. Чернигово-Северская земля также воспринималась как вражеская во время крымско-литовского союза 1512-1514 гг. против русских.

Ключевые слова: татары, Чернигово-Северская земля, Великое княжество Литовское, Великое княжество Московское, Верховские княжества, набег, крымские татары.

Pylypchuk Ya. V., Babenko A. A.

Chernigiv-Siverian Land and Tatars (The Lithuanian Epoch)

This study is dedicated to Chernigiv-Siverian land during the period of Lithuanian rule. The novelty of this study is an integral reconstruction of the relationship of the princes of this region with the Tatars in XIV-XVI centuries. Chernigiv-Siverian land in XIV century occasionally suffered incursions of small groups of Tatars. Similar was the situation in the first half of the XV century. Amir Timur did not invade Chernigiv-Siverian land, and Urus Qara-Su – was a river Chernava in Elets principality. Help of Said-Akhmad to Michael Sigismundovich led to the capture by tatars several towns in Chernigiv-Siver land. The scale and intensity of the Tatar raids on Verkhovski Duchies increased during the wars between the Grand Duchy of Lithuania and the Grand Duchy of Moscow in the second half of the XV – early XVI century. This was due to the fact that khan Akhmed was not supported by Casimir Jagiellonian. Akmed-khan devastated Verkhovski principalities in the Upper Oka region. Also Sheikh-Akhmed considered Chernigiv-Siverian land as an area of combat operations. He captured a number of Chernigiv-Siverian territories occupied by Russians, and was set up troops to connect with the Lithuanians in the territory of Chernigiv-Siverian land. People of Sheikh-Akhmed also attacked Lithuanian lands, that was the reason for incarceration Sheikh-Akhmed by Dmytro Putyatych. Chernigiv-Siverian land perceived as the enemy territory during alliance of Crimean Tatars with Lithuanians in campaign in 1512-1514 years against the Russians.

Ключеві слова: Tatars, Chernigiv-Siverian land, Great Duchy of Lithuania, Great Duchy of Moscow, Verkhovski Duchies, raids, Crimean Tatars.